

W

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

11

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
1959

БЕСІДИ ТА КОНСУЛЬТАЦІЇ

Скромність та її виховання у дошкільників

О. ЖАВОРОНКО,

кандидат педагогічних наук

Комуністичне виховання підростаючого покоління є однією з найважливіших умов зміцнення і дальшого розвитку нашого суспільства по шляху поступового переходу від соціалізму до комунізму.

Моральне виховання повинно починатись з самого раннього дитинства, тобто ще з дошкільного віку. Саме ці роки є найбільш сприятливими для набування дітьми первинних навичок та звичок соціалістичного співжиття, для збагачення досвіду їх моральної поведінки.

В цій статті ми поставили своїм завданням зупинитись лише на одному питанні комуністичної етики, а саме, на вихованні у дітей скромності.

Скромність — це моральна якість людини, суттєва риса її характеру, яка виявляється перш за все в ставленні цієї людини до самої себе, в тому, як вона оцінює свої сили і здібності, наслідки трудової діяльності і вчинків, як ставиться до авторитету та успіхів інших людей.

Скромна людина завжди з повагою ставиться до інших, цінує їх життєвий досвід та знання. В своїх стосунках з іншими вона завжди проста і лагідна, намагається зробити щось корисне і приємне оточуючим людям, не любить компліментів чи гучних фраз в свою адресу.

Скромність як моральна властивість і як характерологічна риса особистості виявляється також в ставленні людини до праці, до трудових успіхів інших людей, в її взаєминах з колективом. Відчуваючи себе членом того чи іншого колективу, будучи зацікавленою в його успіхах, надаючи допомогу своїм товаришам, з повагою ставлячись до наслідків їх праці, скромна людина добре усвідомлює, що без допомоги колективу їй буде значно важче подолати перешкоди, які заважають здійсненню бажаної мети. Свій власний успіх така людина завжди розглядає як наслідок спільної діяльності, результат творчої праці багатьох інших людей, свої власні інтереси не відокремлює від інтересів колективу.

Скромність не дана людині від народження. Вона є наслідком правильного виховання, результатом наполегливої праці

над собою. Ця моральна якість, також як і інші складні якості особистості, належить до тих рис характеру людини, в яких знаходять вияв всі її сторони, а саме: розум, воля і почуття. Так, наприклад, уміння людини контролювати себе, аналізувати свої дії, передбачати наслідки своїх вчинків, правильно оцінювати їх — це, насамперед, вияв її інтелекту. Відсутність такого уміння є перш за все показником обмеженого інтелектуального розвитку людини.

Скромна поведінка тієї або іншої людини завжди ґрунтується на її суворій вимогливості до себе, на тверезій оцінці своїх сил та можливостей. Тому дійовий вияв цих якостей у повсякденному житті людини передбачає наявність у неї не лише розуму, а й сильної, організованої волі.

Уміння людини триматися скромно вимагає від неї певних вольових зусиль, скерованих на гальмування в собі бажань похвалитися своїми успіхами, протиставити їх успіхам інших тощо. Здатність людини свідомо відмовлятися від своїх егоїстичних бажань дає їй можливість завжди свою поведінку підкоряти інтересам колективу, а також нормам та правилам соціалістичного співжиття.

Вимагаючи від людини правильної оцінки своєї поведінки, свого ставлення до людей, до наслідків своєї праці, скромність не існує окремо від інших почуттів людини, а саме від почуття гідності, соромливості. Тому людина, якій властива скромність, буде тяжко переживати негарні вчинки інших, вони обов'язково викличуть у неї ніяковість, інколи гнів або почуття сорому. Подібних переживань ніколи не виникає у нескромній людині.

Справжня скромність не має нічого спільного з властивою деяким людям невпевненістю в своїх силах або страхом за неуспіх при виконанні того чи іншого завдання. Навпаки, скромність у радянських людей органічно поєднується з їх умінням дерзати, відстоювати свої погляди, мужньо переборювати всі перешкоди, що стають на шляху. Скромність виключає будь-яку пасивність у роботі чи громадській діяльності, не має нічого спільного з само-

припиненням людини, яке є виявом її бездіяльності, пасивності, відсутності у неї віри в свої сили.

Аналізуючи поняття скромності, слід також звернути увагу на те, що і серед нас є ще такі батьки та вихователі, які не мають чітких понять про зміст цієї якості. Одні з них вважають, що скромна людина це, насамперед, людина мовчазна, з тихим характером, яка не любить розваг, поміркована у всіх своїх почуттях та вчинках. Другі скромність розуміють як ввічливість, культурність, наївність. Таке уявлення про скромність, безумовно, помилкове.

В зв'язку з цим слід підкреслити, що скромність ніколи не заважає людині бути життєрадісною, товариською у ставленні до інших людей. Помилково розуміючи скромність, дехто з батьків та вихователів не дозволяють дітям бути жвавими, побігати, посміятись, примушують їх триматись занадто серйозно, наслідувати стриманості дорослих, що інколи робить їх смішними. Веселий настрій, бадьорість, рухливість — невід'ємні риси поведінки дітей. Необхідно дбати лише про те, щоб у формах прояву цих рис не було нічого грубого, вульгарного, такого, що заважає іншим людям чи ображає їх.

Не секрет, що у нас в справі виховання скромності як риси характеру і як моральної якості людини не все гаразд. Як серед дорослих, так і серед молоді ще досить часто зустрічаються хвастуни, зазнайки, нікчемні хвалки.

Звичайно, далеко не всі нескромні люди відверто виставляють свої позитивні якості чи успіхи напоказ, проте всі вони вважають себе незвичайними людьми. Про них можна сказати одне: в переважній більшості це нерозумні люди. «Можна бути скромним, не будучи мудрим, але не можна бути мудрим, не володіючи скромністю», повчає нас чудове китайське прислів'я.

Коли людина зазнається і вважає себе бездоганною, уявляє, що вона у достатній мірі володіє всіма цінними якостями, незвичайно талановита і обдарована, то вона перестає бачити нове, не помічає своїх помилок. «Така людина зупиняється у своєму розвитку вперед, її вуха, очі, голова гублять здатність реагувати на все нове. Вона не бажає прислухатись до зауважень інших, не бажає визнати свої недоліки і помилки, не прагне подолати і виправити їх. Саме завдяки цьому недоліки і помилки зростають. Коли людина не усвідомлює цього, то вона неминуче докочується до катастрофи. Така зарозуміла і самовдоволена людина схожа з болотом стоячої води, куди не попадає жодної краплі свіжої вологи. Звичайно така вода з кожним днем стає все більш смердючою»¹.

Звідки ж виникають такі негативні риси в характері дитини, як зазнайство, самопевненість, зарозумілість, надмірна самозакоханість?

¹ Чже Юань-Бин. «О скромности и высокомерии». Госполитиздат, 1958, стор. 7

Ми вже підкреслювали, що моральні якості людини не даються їй від народження. Жодна негативна якість, протилежна скромності, не може бути одержана дитиною в спадщину. Нерідко зазнайство, зарозумілість, самозакоханість формуються у дітей вже в дошкільному віці і складають сприятливі умови для набування нею досвіду аморальної поведінки.

Звернемось до життєвих фактів.

В старшу групу дитячого садка заходить мати і питає виховательку, як поводить себе її дочка Іра?

Вихователька задоволена поведінкою дівчинки. Вона розповідає про досягнення Іри. В присутності дітей вихователька звертає увагу матері на те, що її донька стала краще малювати. «У Іри, — каже вона, — гарний смак, вона вміє добирати кольори, прагне, щоб її малюнок був найкращим».

В цю мить з кола дітей з похмурим обличчям вийшла інша дівчинка цієї ж групи. З великим незадоволенням і образою вона заявила: «Іра малює краще за всіх лише тоді, коли мене немає в дитячому садку. А коли я є, то краще за мене ніхто не малює».

Як можна кваліфікувати цей вчинок? Безумовно, як вияв нескромності.

Такі факти в житті дошкільних установ непоодинокі. В деяких родинках ще не приділяється потрібної уваги вихованню скромності. Навпаки, окремі батьки інколи несвідомо виховують у своїх дітей зарозумілість, зазнайство, самозакоханість, намагання виставити себе чи свої дії напоказ, повернути до себе увагу.

Недостатнє усвідомлення такими батьками всієї глибини відповідальності за виховання своїх дітей найчастіше є джерелом, що породжує серйозні, а іноді і непоправні помилки сімейного виховання. Забуваючи про те, що їх дитина — це майбутній член суспільства, вони часто перетворюють її в іграшку, в забаву, ніжать, задовольняють найменші її примхи і тим самим непомітно для себе виховують у дитини цілий ряд шкідливих звичок, які переростають у поступово в негативні моральні якості.

Кому з нас невідомі своєрідні «демонстрування» дітей. Зайшли в родину знайомі, завітали родичі, зібрались в святкові дні друзі і перше, що пропонується їх увазі, — це Света або Юра з своїм репертуаром.

— Свето! Прочитай нашим гостям вірші.

— Свето! Зіграй свій улюблений етюд.

— Юрко! Принеси свій альбом і покажи, як ти малюєш.

Гості чи знайомі, виявляючи тактовність та ввічливість по відношенню до батьків, спочатку уважно слухають дітей, а потім починають їх вихвалити. Інколи ці оцінки бувають необ'єктивними, але дитина вірить їм і звикає до них.

Часте вихваляння здібностей дітей веде їх до надмірної високої оцінки себе, до перебільшення своїх сил та можливостей.

Таким чином, в процесі «демонструвань» діти спочатку розважаються, а потім по-

чинають звикати до тієї надмірної уваги, яку приділяють їм дорослі.

Нарешті, і в тих випадках, коли батьки не мають можливості займатися весь час тільки дітьми, розважати їх, останні самі намагаються нагадати про себе.

...Ранок. Цікава гра захопила двох сестричок. Та ось у старшої з них, Надійки, виник інший інтерес. Їй захотілось побігати і поспівати. Вона кинула меншу сестричку і, не звертаючи уваги на її незадоволення, почала якийсь танок під свій власний акомпанемент. Трирічна Аня продовжувала свою гру на самоті і була невдоволена поведінкою старшої сестри. Вона навіть зробила їй зауваження: «Надіє, співай тихіше!» Відповідаючи на це, Надійка іронічно запитала: «Що, я заважаю тобі слухати радіо?» Така дотепність сподобалась матері, і вона в присутності дівчинки розповіла про неї бабусі, яка в цей час зайшла до кімнати. Бабуся також схвально поставилась до репліки своєї онуки і приємно посміхнулась.

Пройшло кілька днів, мати забула про цей випадок, але Надійка нагадала їй про нього сама. В той час, коли мати вітала друзів, які зайшли поздоровити її з днем народження, вона раптом почула: «Мамо, не забудь розповісти гостям про те, як я відповіла Ані про радіо».

Аналогічними можуть бути помилки і в роботі дошкільних установ. Нерідко одна і та ж дівчинка на протязі тривалого часу виконує роль снігуроньки. З року в рік один і той же хлопчик своїм виступом відкриває свято. Систематичне повторення таких життєвих ситуацій, за яких діти вправляються у виконанні лише провідних ролей в дитячому колективі, стимулює виникнення та розвиток в них таких негативних якостей, як самозакоханість, самовпевненість, зазнайство, зарозумілість, егоїзм, індивідуалізм. Саме ці якості, набуті дитиною ще в дошкільному віці і принесені нею до школи, заважають їй правильно входити в життя нового колективу, спілкуватися з іншими, користуватися їх повагою, виконувати правила соціалістичного співжиття.

Все сказане зобов'язує батьків та вихователів уникати пристрасного вихвалання одних і тих же дітей. Це може породити в них безпідставну самозакоханість, безпідставне уявлення про якісь надзвичайні переваги перед іншими.

Віддаючи належне успіхам одних дітей, не треба забувати й про інших. Успіхи окремих хлопчиків чи дівчаток не повинні служити підставою їх виняткового становища в колективі.

Підбадьорюючи соромливих, несміливих дітей, стимулюючи і підкреслюючи їх попередні успіхи, зусилля і здібності, вихователі тим самим запобігають вирощуванню в групах контингенту «мовчунів», дітей пасивних.

Приділяючи велику увагу вихованню скромності у дошкільників, слід усвідомити, що вже в ці роки діти здатні засвоїти суттєві ознаки цієї якості і користуватись своїми знаннями у власній поведінці та стосунках з іншими. Тому у виховній ро-

боті, яка проводиться в дитячому садку і сім'ї, слід всіляко підтримувати намагання дітей поводити себе скромно.

Ось, наприклад, мама хвалить свою доньку за те, що вона сьогодні добре поводи́ла себе за столом: без нагадувань все з'їла швидко і дуже охайно. Відзначаючи цей винок, вона звертає увагу Лєночки на те, що виконання нею відповідних правил за столом приносить батькам велику радість.

Переживаючи почуття задоволення від поведінки своєї доньки, мати пообіцяла розповісти про це татові, коли він повернеться з роботи. Але Лєночка не погодилась з мамою. Вона стала благати її не робити цього. «Тато подумає, що я хвастуша».

Мати була здивована обізнаністю своєї шестирічної доньки, яка вже добре розуміла, що хвастощі належать до негативних якостей людини. Вона з великим задоволенням підтримала бажання Лєночки бути скромною і пообіцяла їй виконати її прохання.

Засуджуючи зазнайство та самовпевненість, треба вчити дітей стежити за власною поведінкою, бути стриманими у вияві своїх бажань похвалитися чи якимось підкреслити свої переваги над іншими.

Не можна заперечувати того факту, що кожній людині взагалі, а дитині зокрема, буває приємно, коли її успіхи своєчасно відзначаються і належно оцінюються іншими людьми чи колективом. Проте, пам'ятаючи про необхідність виховання скромності, слід уникати надмірного звеличення однієї і тєї ж дитини, вихвалання її якостей, протиставлення її особистих досягнень успіхам інших. Постійні розмови про позитивні якості одних і тих же дітей, підвищена увага до їх заслуг, численні компліменти в їх адресу стимулюють виникнення та розвиток у них некритичного ставлення до себе, наслідків своєї праці і поведінки. В зв'язку з цим необхідно уникати умов, за яких формується зарозумілість, пихатість, самовпевненість.

Прояви скромності як моральної якості особистості і як стійкої риси характеру дитини можуть бути різноманітними, тому і шляхи її виховання не завжди будуть однаковими.

І батькам, і вихователям слід усвідомити, що скромність породжується всім укладом життя дитини, змістом її діяльності і виявляється в її поведінці і вчинках, мові і манері спілкування з іншими, в її зовнішньому вигляді.

Так, наприклад, якщо на протязі тривалого часу діти бачать, що їх батьків об'єднують з іншими глибокі і міцні трудові інтереси, зацікавленість в успіхах колективу, то така «наочна» агітація буде більш дієвою, ніж багатослівні міркування про скромність. Але коли діти бачать, що єдиною темою розмов матері з подругами є обнови́ни і зачіски, а батько весь час говорить про свої власні успіхи, намагається виставити їх напоказ, зневажливо ставиться до успіхів інших, то всякі

розмови про цінність скромності будуть марними.

Хвастощі та чванливість огидні не тільки у дорослих, але й у дітей, а тому слід уникати умов, за яких виникають та стають стійкими ці негативні якості. Хіба не викликають у нас зневаги ті батьки, які спонукають дітей вихвалитися становищем, яке вони займають в суспільстві, або матеріальними достатками родини.

Дитину треба привчати дорожити думкою колективу, на яскравих життєвих прикладах доводити дітям, що без колективу, без допомоги своїх товаришів вони не зможуть досягти певних успіхів у навчанні, виконанні трудових доручень, чергуванні, художній самодіяльності. Поруч з цим слід звертати увагу дітей на те, що їх особиста гідність, а також ті чи інші досягнення залежать від колективу, від тих умов, які він створює для їх життя та праці.

Увечері, коли до дитячого садка почали приходити батьки, Таня і Альоша виявили надмірну жвавність і рухливість. З великим захопленням вони почали вихвалитися тим, що дуже добре чергували і одержали позитивну оцінку вихователів. Почувши вихвалювання дітей і побачивши, як вони намагаються один перед одним підвищити свої заслуги і переваги, вихователька сплила їх. Вона в присутності їх батьків та інших дітей звернула увагу Тані і Альоші саме на те, що сьогодні вони дійсно чергували добре, але виконати їм свої обов'язки допоміг колектив. «Всі діти,— зауважила вихователька,— бачили, що ви сумлінно виконували свої обов'язки, і підтримували вас: добре поведили себе за столом, були охайними, прибрали після себе іграшки, все підготували до занять, старші допомагали одягатись молодшим. Якби діти поводити себе інакше, то Тані і Альоші важко було б чергувати, виконати завдання і отримати схвалення. Отже, не треба вихвалитись своїми успіхами, тому що вам допоміг колектив».

Батькам та вихователям необхідно вчити дітей робити хороші вчинки не для показу, не для похвали, а для того, щоб зробити приємне або корисне іншим, щоб хорошою справою наші діти прагнули зробити непомітно, не рекламували б і не афішували себе, не нагадували про свій хороший вчинок, без потреби не говорили про нього.

Скромність, як суттєва риса особистості людини, знаходить свій вияв також в мові.

В зв'язку з цим нам не тільки треба стежити за чистотою мови своїх дітей, але й вчити їх вміло добирати для розмови з іншими вірні, точні за змістом слова, знаходити форму, яка відповідає значенню слова у реченні, вміти правильно користуватись смисловим наголосом та інтонацією. Успіху в цьому батьки та вихователі досягнуть лише тоді, коли самі вони в розмові один з одним не будуть відступати від цих правил. Хорошої або поганої манери розмови діти вчаться насамперед у своїх батьків, завдяки цьому мати і батько повинні не тільки пояснити дітям, яке негативне значення у спілкуванні з іншими людьми має вживання грубих, вульгар-

них слів і виразів, але й самі не повинні користуватися ними. Вказуючи дітям на важливість і необхідність культури мови для спілкування з оточуючими нас людьми, ми повинні вчити своїх дітей бути чемними в розмові, привітними і ввічливими в стосунках з іншими людьми.

Враховуючи велику рухливість дітей дошкільного віку, нам слід бути уважними щодо упорядкування їх рухів під час розмови з іншими і слідкувати за тим, щоб ті чи інші жести дітей не перетворились в безладне махання руками.

На яскравих прикладах слід переконувати дітей в тому, що розмовляти з людиною, руки якої весь час знаходяться в русі, щось мнуть, рвуть, перебирають — дуже неприємно. Необхідно доводити їм, що нетактовно і нескромно перебувати або втручатись в розмову інших.

Вже в дошкільному віці слід вчити дітей слухати інших, роз'яснювати, що під час бесіди не можна бути неуважним, займатися сторонніми справами, відволікатися, дивитися «мимо», слухати «краєм вуха».

Скромність виявляється не тільки в манері дитини поводитись та розмовляти з іншими, не тільки у відповідних вчинках, а й в її зовнішньому вигляді, в туалеті.

В зв'язку з цим слід вважати помилкою поведінку тих батьків, які замість того, щоб привчити дітей одягатися просто, скромно і акуратно, самі балують їх, шийють дітям одяг «за останньою модою» і з дорогих тканин. Кому з робітників дошкільних установ невідомі факти своєрідного розглядання дівчинки, яка прийшла в новому платті. Якщо батьки цієї дівчинки виявляють надмірний інтерес до туалету своєї доньки, то вони, самі того не помічаючи, виховують в неї ряд шкідливих звичок. Дитина, яка часто приходить в новому платті, зникає до надмірної уваги інших, стежить за тим враженням, яке справляє її туалет на них, починає зневажливо ставитися до тих дітей, які одягнені скромніше.

Відсутність скромності в туалеті деяких дітей не тільки погано впливає саме на цих дітей, а й на їх товаришів. Одні з них починають почувати себе пригніченими, тому що не мають такого одягу, інші намагаються наслідувати поганій приклад.

На жаль, непоодинокими є факти, коли приклади нескромності в зовнішньому вигляді подають самі батьки. Так, наприклад, деякі матері, зловживаючи косметикою, дешевими прикрасами, яскравими кольорами одягу, надмірно уважним розгляданням себе в дзеркало, прищеплюють своїм дітям погані звички і смаки.

Виховуючи у дітей скромність, нам необхідно стежити за своєю зовнішністю, своїм туалетом і уникати умов, за яких дитина набуває поганих манер.

Не менш важливе значення у вихованні скромної поведінки має ознайомлення дітей з яскравими фактами біографій видатних людей. Цікаві і зрозумілі для дошкільників приклади скромної поведінки можна знайти також і в творах художньої літератури.

Наведення яскравих переконливих при-

кладів скромної поведінки викликає у дитини бажання наслідувати. Необхідно піклуватися про те, щоб це наслідування ставало все більш і більш усвідомленим і цілеспрямованим.

Найбільш ефективний спосіб прищепити дітям скромність полягає в систематичному вправленні дітей саме в такій поведінці. Вправляти — це значить ставити дитину в умови, які вимагають від неї повторення певних дій. Так, збуджуючи намагання дітей вихвалитись, припиняючи їх надмірні розмови про свої досягнення, примушуючи звернути увагу на успіхи інших, стримуючи їх бажання чимось виділитися серед останніх дітей, ми тим самим будемо вправляти їх в навичках скромної поведінки. Ось чому треба з найбільш раннього віку наполегливо допомагати дитині шляхом вправ нагромаджувати досвід скромної поведінки.

Щоб звільнити дитину від зазнайства, самозакоханості чи самовпевненості, слід створити такі умови, за яких згадані негативні якості протягом тривалого часу не могли б проявитися. Погані звички успішно викорінюються шляхом вироблення протилежних, позитивних.

Закріпленню позитивних навичок і звичок скромної поведінки сприяє правильне застосування заохочення. Проте, заохочення в нашій сім'ї не повинні набувати перекручених і потворних форм. На жаль, ми нерідко зустрічаємось з фактами, коли ті чи інші позитивні вчинки дітей оплачуються подарунками. Спочатку ці подарунки, як правило, є скромними. Однак, в міру зростання вимогливості дитини, її вміння використовувати слабкі сторони харак-

теру своїх батьків і подарунки стають більшими. В дальшому дитина уже сама навчається підвищувати «вартість» своїх хороших вчинків, регулювати можливість одержання відповідних винагород.

Зловживаючи надмірними заохоченнями, батьки створюють умови для виховання у своїх дітей надмірних, нічим не виправданих потреб, прищеплюють їм звичку одержувати подарунки за хорошу поведінку, яка і без подарунків повинна бути хорошою.

Все сказане раніше дає нам підстави вважати, що скромність виховується з дитинства і вдосконалюється протягом всього життя людини шляхом самовиховання. Стати дійсно скромною людиною нелегко. Часто нам буває важко подолати в собі бажання похвалитись новим успіхом в роботі, підкреслити свою гідність.

Переборення подібних бажань, повага до себе самого, огида до всякої грубості, брехні, уважне та чуйне ставлення до людей, повага до їх праці, часу, спокою, звичка завжди критично ставитись до себе та своїх вчинків — ось ті передумови, завдяки яким і формується справжня скромність.

Наявність скромності дає людині можливість правильно оцінити свої знання, сили і здібності, належно організувати свої дії і вчинки. Вона викликає в нас прагнення удосконалювати свої моральні і ділові якості, розширювати свої знання, з повагою ставитись до чесних людей, боротися з самовпевненістю, самозакоханістю, з усіма проявами егоїзму.

У всяких життєвих умовах і завжди треба вчити дітей бути скромними.